

LASSGÅRDS PÅ DEGERKÖLS FÄBODVALL, ETAPP 1

Antikvarisk medverkan vid renovering av grund och
träkonstruktioner i vallstugan

Håvra 7:9
Färila socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2021

Daniel Olsson

Slutrapport
Avser byggnadsvårdsbidrag och tillstånd enligt KML
Länsstyrelsens dnr: 8337-2020 och 1299-2021
Beställare: Leif Karlsson

Lassgårds på Degerköls fäbodvall, etapp 1

Antikvarisk medverkan vid renovering av grund och träkonstruktioner i
vallstugan

Håvra 7:9
Färila socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2021

Rapport 2024:16
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2024

Omslagsbild: Lassgårds vallstuga på Degerköls fäbodvall, Färila socken, Ljusdals kommun, vid slutbesiktningen efter renoveringen. Foto från söder. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281-3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	4
Antikvarisk slutbedömning	5
Karta.....	6
Lagskydd och kulturhistorisk status.....	7
Historik	7
Orsaker till åtgärder.....	9
Mark och grund.....	9
Timmer.....	10
Övriga trädelar	11
Ärendets fortsättning.....	11
Utförda åtgärder	12
Mark och grund.....	12
Timmer.....	13
Övriga trädelar	15
Avvikelser från beslut	16
Återstående väsentliga skador.....	17
Antikvariska ställningstaganden	17
Övriga antikvariska iakttagelser.....	17
Övrigt	18
Källor.....	19
Arkiv	19
Tryckta källor.....	19
Informanter.....	19

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	1299-2021 och 8337-2020
Länsstyrelsens beslutdatum:	2021-02-26, 2021-03-04 och 2021-10-20
Länsmuseets diarienummer:	2021-4/311
Projektid:	September–oktober 2021
Besiktningar:	2021-05-17, antikvarisk medverkan 2021-09-15, antikvarisk medverkan 2021-10-27, slutbesiktning 2022-05-17, efterbesiktning
Antikvarisk medverkan:	Länsmuseet Gävleborg, byggnads- antikvarie Daniel Olsson
Entreprenör:	Gamla Trähus i Färila AB, Färila
Kontaktpersoner:	Daniel Åkerman och Anders Bekkos
Fastighetsägare och kontaktperson:	Leif Karlsson, Ljusdal
Materialleverantörer: Timmer och trä:	Gamla Trähus i Färila AB

Dokumentationsmaterialet förvaras i länsmuseets arkiv.

Sammanfattning

Degerköls fäbodvall i Färila socken, Ljusdals kommun, är en av länets bäst bevarade fäbodmiljöer och hela vallen är skyddad som byggnadsminne. Under september och oktober månad 2021 har Lassgårds vallstuga på denna fäbodvall genomgått en stor renovering av byggnadens timmerstomme och vissa träkonstruktioner. Innan renoveringen hade vallstugan omfattande skador i ett antal timmerstockar på grund av röta och insektsangrepp. Några timmerväggar var därtill väldigt instabila och i behov av åtgärder. Dörrens tröskel och utvändiga dörrfoder var skadade. Renoveringsbehovet finns sammanställt i en statusinventering utförd av Sweco 2018, vilken delvis legat till grund för dessa åtgärder.

Fastighetsägaren anlidade timmerman Daniel Åkerman vid Gamla Trähus i Färila AB för att ta fram ett åtgärdsförslag och sökte, samt tilldelades därefter bidrag från länsstyrelsen för åtgärderna. Länsmuseet Gävleborg har deltagit i arbetet genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som under arbetets gång utfört fyra besök på plats.

Gamla Trähus har bytt ut sex stycken stockar av olika längder och försett byggnaden med tre invändigt placerade vertikala följare efter att stommen hade riktats och säkrats. Ytterdörrens tröskel har bytts ut och även dörrens utvändiga dörrfoder. Tre av timmerstockarna var ej med i Gamla Trähus ursprungliga åtgärdsförslag, men under arbetets gång bedömdes det som angeläget att byta även dessa och efter kontakt med länsstyrelsen lämnade de i oktober besked om ett extra bidrag. Detta innebar dock att källardörrens karm inte hann bli färdigställd innan slutbesiktningen 2021-10-27. Karmen färdigställdes därför efter slutbesiktningen och denna del efterbesiktades våren 2022.

Alla utförda delar godkändes helt utan anmärkningar vid slutbesiktningen och länsmuseet upprättade ett antikvariskt slutintyg 2021-10-29.

Figur 1. Degerkölsvallens södra del från öster. Foto: Daniel Olsson 2021-09-15.

Antikvarisk slutbedömning

Anders Bekkos vid Gamla Trähus i Färila AB har på ett självständigt sätt utfört renoveringsarbetet i vallstugan med stor noggrannhet, traditionella metoder och väl utvalt virke. Läns museet slutbesiktigade det utförda arbetet 2021-10-27 och hade inga anmärkningar alls att framföra. Läns museet upprättade ett antikvariskt slutintyg 2021-10-29 och tillstyrkte i detta utbetalning av det beviljade bidraget. Källardörrens karm färdigställdes efter slutbesiktningen och denna del efterbesiktigades våren 2022.

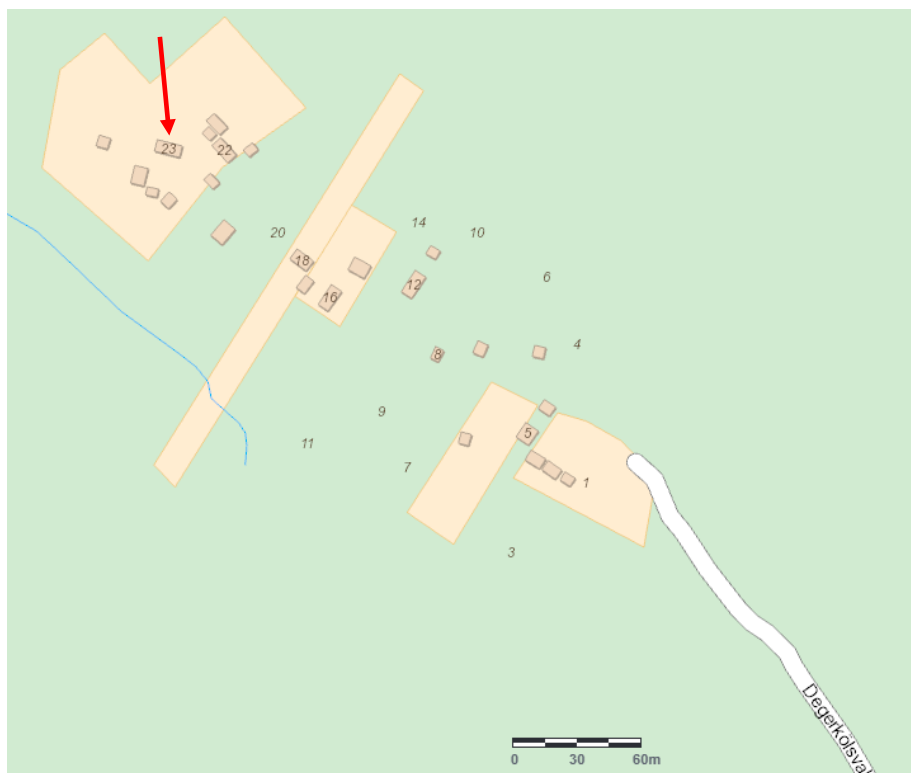

Figur 2. Den östra delen av Degerköls fäbodvall. Foto från sydöst. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

Karta

Figur 3. Utdrag ur Cx-kartan över delar av Färila socken och del av Ljusnan i kartans övre högra del. Degerköls fäbodvall är på kartan markerad med en pil.

Figur 4. Utdrag ur Cx-kartan över Degerköls fäbodvall med Lassgårds vallstuga markerad med en pil på kartan.

Lagskydd och kulturhistorisk status

Degerköls fäbodvall är skyddad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagens tredje kapitel. Vallen är även av riksintresse för Kulturmiljövården, område K321.

Figur 5. Den södra delen av Degerköls fäbodvall på 1920-talet. Till vänster i bild ses skojäntan Albertina Pålsson. Vallstugan till vänster i bild kallades Grunds och denna brann ned 1995. Foto: Bernhard Grundahl, Ljusdalsbygdens museums bildarkiv (bild BGH148).

Historik

Degerköls fäbodvall, som ligger cirka fyra mil nordväst om Färila tätort i Ljusdals kommun, är en av Gävleborgs läns största samt även bäst bevarade fäbodvallar. På grund av att vallen är så pass oförändrad är den både av riksintresse för kulturmiljövården (område K321) och byggnadsminnesförklarad. Fäbodvallen är långsträckt till formen och ligger på en höjd med vidsträckta utblickar åt alla väderstreck. På vallen finns sju vallstugor och drygt 20 tillhörande ekonomibyggnader, varav flertalet är uppförda på 1700- och 1800-talet. De flesta byggnaderna är timrade och många har fortfarande spåntak. Då det inte går att köra med bil ända fram till vallen har den behållit mycket av sin ursprungliga karaktär och bebyggelsen är som helhet välbevarad. Genom en stor renoveringsinsats i början av 1990-talet och återuppförande av hägnader kring vallen är denna ålderdomliga karaktär än mer påtaglig. Degerkölsvallen brukades traditionellt av bönder från Håvra by med kor och får fram till 1948, samt dessutom sommaren 1952, men djurhållning för bete samt slätter har även förekommit i senare tid på vallen.

På den nordvästra delen av vallen ligger Lassgårds, vilken tidigare har hört samman med hemgården med samma namn i Håvra by. Till Lassgårds hör vallstuga, fäx (ladugård), fårhus, störs (kokshus) och en lada. Alla byggnader förutom kokhuset är timrade och flertalet har spåntak.

Enligt uppgift kan vallstugan ha flyttats hit på 1700-talet, eventuellt från Stebbaravallen i Färila socken. Vallstugan är en rektangulär timrad byggnad med ingång

Figur 6. Lassgårds byggnader med från vänster: ladan, störset, fäxet, fårhuset och vallstugan. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

mitt på den sydöstra fasaden. Byggnaden har en genomgående farstu med väggar klädda med tidningar och enstaka tapetvåder och här finns en väggfast säng. Nordväst om farstun finns en bod med obehandlade ytskikt, hyllor och krokar. Sydöst om farstun återfinns en stor stuga med en murad öppen spis. Väggarna är sedan 1957 klädda med obehandlad masonit och även trägolvet och innertaket är omålade. I rummet finns en väggfast säng, väggfasta hyllor, bord, äldre trästolar och väggfasta bänkar. Under vallstugans nordvästra del finns en jordkällare som nås via en källardörr mot nordväst. Byggnaden har sadeltak av pannplåt. Skorstenen är murad av natursten med en plåttäckning överst. År 2013 utförde Sven Nilsson från Hovra byte av några syllstockar samt omläggning av vallstugans plåttak. För ytterligare uppgifter om fäbodvallen och den nu Lassgårds vallstuga hänvisas till Ann Renströms byggnadsminnesutredning från 1995.¹

Figur 7. Lassgårds vallstuga från söder 1981. Foto: Sören Karlsson. Bilden, som här är något beskuren, finns hos fastighetsägaren.

¹ Renström 1995, s3ff

Figur 8. Lassgårds vallstuga från söder innan renoveringen inleddes. Jämför med figur 7. Foto: Daniel Olsson 2021-05-17.

Orsaker till åtgärder

Här nedan beskrivs enbart de skador som har åtgärdats i samband med denna renovering. I det följande har väggarna benämnts A till D i medurs riktning med fasaden med ingångsdörren som vägg A. Mellanväggarna har på motsvarande sätt kallats E och F. Stockarna har numrerats nedifrån och upp.

Mark och grund

Huset hade sjunkit och var i behov av lyftning. Vid den nordöstra fasaden låg virket emot jorden. Stenarna vid källarnedgången hade dessutom rört på sig.

Figur 9. Timmerman Daniel Åkerman vid källarnedgången innan arbetet inleddes. Foto från norr: Daniel Olsson 2021-05-17.

Figur 10. Detalj av den mittersta delen av vallstugans nordöstra vägg (vägg C) med hög marknivå och rötskadade stockar längst ned. Foto från nordöst: Daniel Olsson 2021-05-17.

Timmer

Timmerstommen var lite sned och till vissa delar instabil. I byggnadens fasad mot nordöst, vägg C, var syllstocken och en del av stocken ovanför denna rötskadad. En kortare fyllnadsstock som låg under syllstockens norra del hade också motsvarande skador. Under arbetets gång visade det sig även att två stockar i vägg A samt syllstocken under mellanvägg F också var rötskadade, men mer om detta nedan.

Figur 11. Detalj av den norra delen av vallstugans nordöstra fasad (vägg C) med hög marknivå och rötskadad fyllnadsstock under syllstocken. Foto från norr: Daniel Olsson 2021-05-17.

Figur 12. Detalj av vallstugans sydvästra fasad (vägg A) öster om ytterdörren med skador efter insektsangrepp. Foto från väster. Foto: Daniel Olsson 2021-05-17.

Övriga trädelar

Källardörrens karm var rötskadad och gångjärnen satt dåligt fast. Vallstugans ytterdörr var också dåligt infäst och dörrfodren var skadade.

Ärendets fortsättning

Då skadorna i vallstugan ökat i omfattning under senare år tog fastighetsägaren kontakt med byggnadsvårdsfirman Gamla Trähus i Färila AB som tog fram ett åtgärdsförslag. Fastighetsägaren ansökte och tilldelades därefter byggnadsvårdsbidrag från länsstyrelsen för renoveringen av de skadade träkonstruktionerna i byggnaden samt justeringar av grunden.

Figur 13. Detalj av rötskada i tröskeln vid vallstugans ytterdörr. Foto från väster. Foto: Daniel Olsson 2021-09-15.

Figur 14. Vallstugan från sydväst under pågående renovering. Foto: Daniel Olsson 2021-09-15.

Utförda åtgärder

Fastighetsägaren plockade först bort alla lösa inventarier i stugan och farstun. Renoveringsarbetet har utförts av Anders Bekkos, Gamla Trähus AB, Färila. Till alla delar har noga utvalt virke av god kvalitet använts.

Mark och grund

Byggnaden lyftes lite i den sydöstra delen och grundstenarna har justerats och efter behov kompletterats. Marknivån längs vallstugans nordvästra fasad har dessutom sänkts så att inget trävirke ligger emot marken. Stenkanterna vid källarnedgången har justerats så att stenarna inte längre lutar inåt.

Figur 15. Timmerman Anders Bekkos och fastighetsägare Leif Karlsson under pågående renovering av vallstugans nordvästra vägg. Foto från norr. Foto: Daniel Olsson 2021-09-15.

Figur 16. Framtagning av ny syllstock till vallstugans nordvästra vägg (vägg C). Till vänster om denna ligger den rötskadade syllstocken. Foto från öster. Foto: Daniel Olsson 2021-09-15.

Timmer

Delar av trägolvet i farstun och stugan plockades tillfälligt undan. Stugan lyftes därefter så mycket det gick och efter säkring och pallning togs de rötskadade stockarna bort. I timmerväggen mot sydväst, vägg A, har cirka en meter av syllstocken lagats i med friskt virke och den nya delen har narats fast. Dessutom har cirka fem meter av stock nummer två i samma timmervägg bytts ut. I vägg C har cirka åtta meter av syllstocken bytts ut. I likhet med den tidigare syllstocken är denna stock placerad liggande. I stocken ovanför har cirka tre meter lagats i med friskt virke i väggen mot farstun. Slutligen har en fyra meter lång fyllnadsstock placerats under syllstocken under väggen vid boden.

Figur 17. Syllstocken mot nordöst inlagd på rätt plats. Jämför med figur 16 ovan. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

Figur 18. Detalj av mittpartiet på vallstugans nordöstra vägg (vägg C) efter byte av syllstocken och del av stocken ovanför denna. Foto från öster: Daniel Olsson 2021-10-27.

Figur 19. Vallstugans nordöstra fasad efter timmerbyten med den utbytta fyllnadsstocken till höger i bild. Foto från norr: Daniel Olsson 2021-10-27.

Under arbetets gång visade det sig dock att även syllstocken under mellanväggen mellan farstun och stugan var rötskadad och den byttes därför ut i sin helhet. Även syllstocken mellan farstun och boden hade rötskador nedtill, men då detta var en äldre skada behövde den ej åtgärdas. Då skadorna i tre av stockarna inte var kända när offerten lämnades, men ändå behövde åtgärdas i samband med renoveringen, sökte och tilldelades fastighetsägaren ett tilläggsbidrag för denna del i oktober 2021.

Figur 20. Detalj av den utbytta stocken i vallstugans vägg mot sydväst (vägg A). Till vänster i bild syns den ena änden på den utbytta syllstocken under mellanväggen (vägg F) mellan farstun och stugan. Foto från väster: Daniel Olsson 2021-10-27.

Utbytta och åtgärdade delar av timmerstommen i samband med denna renoivering är således sammanfattningsvis följande (måttan är ungefärliga):

A1	1,0 m, timmerlagning
A2	5,0 m, utbytt
C0	4,0 m, utbytt (fyllnadsstock)
C1	8,0 m, utbytt
C2	3,0 m, timmerlagning
F1	5,0 m, utbytt (syllstock under mellanvägg)

Vid de utbytta stockarna har traditionell tätning med mossa utförts. Efter att timmerstommen hade lyfts och riktats sattes tre vertikala följare av trä in vilka dragits ihop med respektive timmervägg med gängstång och mutter. En följare är placerad vid vägg C i boden och en vid vägg C i stugan, relativt nära eldstaden. Den tredje följaren återfinns vid väggen mellan boden och farstun. Samtliga följare har placerats inuti byggnaden för att inte förändra vallstugans exteriör.

Övriga trädelar

Då vallstugans ytterdörr var instabilt monterad sattes ett nytt så kallat gåtsvärd in för att kunna fästa dörren bättre. Ytterdörrens tröskel och foder ersattes med nya av samma utförande som de tidigare. Dörrfodret har spikats fast med trådspik. När byggnaden lyftes uppstod en smal glipa mellan golvet och den nordöstra väggen i den stora stugan och en ny täcklist av obehandlat trä har spikats fast för att dölja denna öppning.

Figur 21. Detalj av vallstugans ytterdörr med ny tröskel och nya dörrfoder. Foto från sydväst: Daniel Olsson 2021-10-27.

Figur 22. Detalj av källardörren med ny karm och uppresta stenkanter. Foto från nordväst: Daniel Olsson 2022-05-17.

Källardörrens karm åtgärdades efter läns museets slutbesiktning i och med att det övriga arbetet blev mer omfattande än beräknat. En ny karm sattes in av samma dimensioner som den tidigare.

Avvikelser från beslut

Renoveringsarbetet har följt länsstyrelsens bidragsbeslut. För tillkommande delar se mer under rubrik *Antikvariska ställningstaganden* nedan.

Figur 23. Vallstugan från öster vid slutbesiktningen. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

Figur 24. Vallstugan från väster vid slutbesiktningen. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

Återstående väsentliga skador

Vallstugan hade efter renoveringen kvarstående skador på eldstaden och murstocken, men dessa åtgärdades under 2022 i ett separat renoveringsprojekt.

Flera av golvåsarna och en av syllstockarna under mellanväggarna hade äldre röt-skador i nederkanten, men det bedömdes att det inte fanns något behov av att åtgärda detta.

Antikvariska ställningstaganden

De flesta ställningstaganden var i detta fall gjorda redan när arbetet inleddes. Länsstyrelsen påtalade bland annat att alla följare skulle placeras inuti byggnaden för att inte förändra vallstugans yttre gestaltning och så blev även utfört.

Då ytterligare skador upptäcktes under renoveringens gång kom arbetet att bli mer omfattande än beräknat, men dessa delar har också åtgärdats på samma sätt som motsvarande övriga skador.

Övriga antikvariska iakttagelser

Under arbetets gång påträffades en liten täljd trägubbe, se figur 25, gömd på ett dolt ställe i vallstugan. Efter fotodokumentation har denna lagts tillbaka på samma plats som där den påträffades.

Figur 25. Den täljda trægubbe som påträffades under renoveringen undangömd på ett dolt ställe i vallstugan. Foto från sydöst. Foto: Daniel Olsson 2021-10-27.

Övrigt

Fastighetsägaren Leif Karlsson berättade att det i äldre tid enligt traditionen ska ha funnits hela 13 vallstugor på Degerkök. Det fanns bland annat ytterligare en, troligen två, vallstugor placerade ännu längre västerut på Degerkölsvallen och denna plats kallades "Väst i vallen" och hörde sannolikt till Utigårn i Håvra. Fäbodbruket på denna del av vallen flyttades senare till Långtjärnsvallen sydväst om Laforsen. Den fäbodbebyggelse som fanns kvar vid Långtjärnsvallen brann tyvärr ned i den stora skogsbranden i Kårböletrakten sommaren 2018.

Fastighetsägaren kommer även fortsättningsvis att kontinuerligt hålla efter vegetationen kring byggnaden och i synnerhet intill vallstugans syll för att i möjligaste mån undvika framtida skador.

Källor

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg. Ärendearkiv. Ljusdals kommun, Färila socken, Håvra 7:9, Degerköls fäbodvall.

Tryckta källor

Renström, Ann. 1997. *Byggnadsminnesutredning om Degerkölsvallen i Färila socken*. Länsstyrelsen Gävleborg. Gävle.

Informanter

Karlsson, Leif. Fastighetsägare. Muntliga uppgifter i samband med renoveringen hösten 2021 samt våren 2024.

Åkerman, Daniel. Timmerman. Muntliga uppgifter i samband med renoveringen hösten 2021 samt våren 2022.

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

